

Çelebi adına para bastırıldı (813 tarihli parası mevcuttur). Emîr Kôr Şah Melik'i vezir, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin'i kazasker, Mihaloğlu Mehmed Bey'i beylerbeyi tayin etti. Venedik Cumhuriyeti ile çevredeki diğer prensliklerle anlaşmalar yaptı. Bu arada Emîr Süleyman'ın öldürülmesinin ardından Sırp despotu, Mûsâ'nın hâkim olduğu topraklara asker gönderip yağmalamada bulunmuş, Bizans imparatoru da rehlin tuttukları Süleyman Çelebi'nin oğlu Orhan'ı mücadeleye katılması için serbest bırakmıştı. Bu durum karşısında Mûsâ Çelebi, Sırp Despotu Stephan Lazareviç üzerine yürüyerek ona ait birçok kaleyi ele geçirdi. Daha sonra 1411 sonbaharında ansızın İstanbul önlerine gelip şehri kuşattı, fakat bundan bir sonuç alamadı. Bunda, yanında bulunan vasalı George Brankoviç'in Bizans imparatoruna katılması ve Rumeli beylerinden bazılarının (Mihaloğlu ve Çandarlı İbrâhim gibi) Çelebi Mehmed'in yanına kaçmaları önemli rol oynadı. Ayrıca Bizans donanması da Yassiada yakınlarında Osmanlı filosunu bozguna uğratmıştı.

Mûsâ'nın geri çekilmesi üzerine Bizans imparatoruyla anlaşan Çelebi Mehmed Rumeli'ye geçti. Çatalca civarında bulunan İnceğiz'deki ilk karşılaşmada Mûsâ Çelebi başarılı oldu (815/1412 baharı). Fakat savaşın ardından kendisine bağlı olan beylerin bazıları Paşa Yiğit ve Mihaloğlu dahil Stephan Lazareviç'in yanına kaçtı. Bunlar Sırp güçleriyle Mûsâ'nın idaresindeki yerleri yağmaladı. Aynı yılın sonbaharında Çelebi Mehmed, Mûsâ'ya karşı II. Manuel'in yardımıyla yeniden boğazı geçtiyse de kötü hava şartları ve taşan nehirlerin yolları kesmesi yüzünden geri döndü. Mûsâ, Rumeli'de Sırp despotuna karşı harekete geçerek otoritesini tesis etmeye çalıştı. Sofya'dan yola çıkıp (1413 yılı başı) Novoberda'yı kuşattı. Sırbistan'daki pek çok şehir ve kaleyi ele geçirdi. Oradan Arnavutluk'a geçti. Ardından Selânik'teki Orhan'ın üzerine yürüdü. Buradaki bazı yerleri yağ-

malayıp Edirne'ye geldi. Sırp despotu, Mûsâ'nın faaliyetleri karşısında Çelebi Mehmed'e elçi gönderdi. Kendisinin Sırp, Macar ve Bosna güçleriyle Mûsâ'ya karşı yürüyeceğini, onun da doğudan harekete geçmesini istedi. Mehmed Çelebi 1413 yılı yazına doğru Rumeli'ye geçti. Paşa Yiğit, Evrenos, Barak ve Sinan beyler ona katıldı. Yanındaki beylerin kendisinden ayrıldığını gören Mûsâ Çelebi önce Zağra'ya, oradan Filibe civarındaki Değirmendere'ye çekilmek zorunda kaldı. Çamurluova mevkiine geldiği sırada beraberinde az sayıda yeniçeri kalmıştı. Burada kardeşi-ne karşı son mücadelesini verdi; ancak başarılı olamadı ve yaralı vaziyette Eflak'a kaçmak isterken Mehmed Çelebi'nin adamları tarafından yakalanarak boğduruldu (5 Rebûlâhîr 816 / 5 Temmuz 1413). Naaşı Bursa'ya getirilip babasının türbesine defnedildi.

Şeyh Bedreddin menâkıbnâmesine göre Mûsâ Çelebi adalet ve hoşgörü ile hüküm süren bir sultandır. Mûsâ Çelebi'nin etrafına toplanan zümreler göz önüne alındığında onun Rumeli uç beylerinin savaşçılarına ve yerleşik İslâmî kalıpların dışında dinî anlayışa sahip gruplara dayandığı anlaşılır. Dukas'ın şehzadenin taraftarlarının Tuna boyundaki Türkler olduğunu belirtmesi ilginçtir. Şeyh Bedreddin ile olan münasebeti dinî ideolojisinin mahiyetini de ortaya koyar. Menâkıbnâmedeki kayıtlar ikisi arasındaki bağa dair bazı önemli bilgiler sağlar. Buna göre şeyhle sultan arasında müridlik söz konusudur. Mûsâ'nın onu kazasker yapması müridinin şeyhe karşı duyduğu mânevî bağlılığa dayanır. Aslında Mûsâ Çelebi'nin bir bakıma Rumeli'deki taraftarlarını bu mânevî güç sayesinde yanında tutma eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Menâkıbnâmede onun iktidardan düşürülüp kardeşi tarafından öldürülmesi "takdir-i kazâ" şeklinde yorumlanır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dukas, *Bizans Tarihi* (trc. VI. Mirmirođlu), İstanbul 1956, s. 53-58; Karamânî Mehmed Paşa, *Tevârihu's-selâtinî'l-Osmâniyye: Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika* (trc. Mükrimin Halil, TTEM içinde), sy. 14 (1340), s. 93; Aşıkpaşazâde, *Tarih* (Giése), s. 72-75; Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-tevârih*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3059, vr. 164^v vd.; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 91 vd.; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âli Osmân*, s. 37-41; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), I, 419; II, 429-431, 484-507; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 257-258, 266-267; Münecimbaşı, *Câmîü'd-düvel: Osmanlı Tarihi, 1299-1481* (haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995, s. 160; Nedim Filipoviç, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971; C. Imber, *The Ottoman Empire: 1300-1481*, İstanbul 1990, s. 67-73; a.m.f., "Mûsâ Çelebi", *EP*

(İng.), VII, 644-645; M. Balivet, *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyân* (trc. Ela Güntekin), İstanbul 2000, s. 68-71; Fikri Akdoğanlar, "Musa Çelebi'nin Yeni Tıp Bir Akçesi", *Arkeoloji ve Sanat*, XXI/93, İstanbul 1999, s. 43-44; Necdet Öztürk, "Çelebi Mehmed'e Saltanat Yolunu Açan Olay: Çamurlu-ova Savaşı", *Türk Kültürü İncelemeleleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2000, s. 51-66; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Mûsâ Çelebi", *İA*, VIII, 661-666; Halil İnalık, "Mehammed I", *EP* (İng.), VI, 974-975; Fahamettin Başar, "Fetret Devri", *DİA*, XII, 480-482.

FAHAMETTİN BAŞAR

MÛSÂ b. EBÛ'İ-ÂFİYE

(موسى بن أبي العافية)

Mûsâ b. Ebî'l-Âfiye b. Ebî Bâsil
b. Ebî'd-Dahhâk el-Miknâsi
(ö. 326/938)

**Fâtımiler'in ve Endülüslü Emeviler'in
Fas valiliğini yapan Miknâse emiri.**

Berberî Miknâse kabilesinin Mağrib-i Aksâ'da Tâzâ, Tesûl, Melviye ve Melîle (Melilla) şehirleri civarında yaşıyan kolları, III. yüzyılın sonlarında (X. yüzyılın başları) Mesâle b. Habbûs ve amcasının oğlu Mûsâ b. Ebû'l-Âfiye tarafından yönetiliyordu. Fas İdrîsî hükümdarlarıyla anlaşmazlığa düşen bu iki lider 297'de (909) İfrîkiye'de (Tunus) kurulan Fâtımiler'e tâbi oldu. Halife Ubeydullah el-Mehdî tarafından Tâhert ve Mağrib-i Evsat valiliğine getirilen Mesâle b. Habbûs büyük bir ordunun başında Fas üzerine gönderildi. Mağlûp ederek vergiye bağladığı İdrîsî Emiri IV. Yahyâ'ya yalnız Fas şehrini bırakan Mesâle, bölgeden ayrılırken ele geçirdiği diğer yerlerin idaresini fetihlerinde kendisine yardımcımda bulunan Tesûl ve Tâzâ Emiri İbn Ebû'l-Âfiye'ye verdi (305/917-18).

Mağrib-i Aksâ'yı bütünüyle hâkimiyeti altına almak isteyen Mûsâ, IV. Yahyâ'yı buna engel olarak görüyordu. Mesâle'nin bölgeye ikinci gelişinde (309/921-22) Fas'taki İdrîsî yönetimine son verilmesine ve Yahyâ'nın Âlkây'a (Luca) sürgün edilmesini sağladı. Mesâle, Fas'ı doğrudan Fâtımiler'e bağlayıp valiliğine Reyhân el-Kutâmî'yi tayin etti. Mûsâ, Mesâle'nin İfrîkiye'ye dönmesinden üç ay kadar sonra İdrîsî ailesinden Hasan b. Muhammed el-Haccâm'ın bir isyanla Fas'ta yönetimi ele geçirmesi üzerine (310/922) arzusuna ulaşmakta yeni bir engelle karşılaştı. Haccâm'a yenildiyse de mücadeleyi bırakmadı ve iki yılda gücünü yeniden topladı. Bu arada Magrâve kabilesiyle girdiği bir savaşı öldürülen Mesâle'nin kontrolünden kurtulmuş olarak tekrar Haccâm'ın karşısına çıktı ve onu yenip Fas'a çekilmek zorunda

Mûsâ Çelebi'nin yağlı boya bir portresi (Bayerische Staatgemäl Desammlungen Alte Pinakothek - Münih, nr. 2238)

MÛSÂ b. EBÛ'İ-ÂFİYE

biraktı. Haccâm'ın vekili kendisine ihanet edip tutuklayınca onun davetiyle şehre girerek Fâtımîler adına yönetimi eline aldı (313/925); daha sonra da üç yıl içinde Şâle ve Asîlâ başta olmak üzere İdrîsîler'e ait merkezlerin büyük kısmını zaptetti. 317'de (929) mücadeleyi sürdüren İdrîsî kuvvetlerini Rif dağındaki Hacerünnesr Kalesi'nde kısıran Mûsâ, kuşatma altına aldığı kaleyi fethedemeyince bir miktar asker bırakarak oradan ayrıldı. Bu sırada, üç yıl önce Kuzey Afrika'daki Fâtımî yayılmasına karşı harekete geçip 314'te (926) Tanca ve Melîle'yi ele geçiren Endülüs Emevî Hükümdarı III. Abdurrahman, Şîi Fâtımîler'e bir tepki olarak halife ve emîrül-mü'mînîn unvanını aldı ve Kuzey Afrika'nın mahallî emîrlerini kendisine itaate çağırırdı. İlk önce de Zenâte kabilelerinin yaşadığı bölgede Mûsâ'dan daha etkili durumda bulunan Magrâve Emîri Muhammed b. Hazer onun hâkimiyetini tanıdı. Mûsâ, III. Abdurrahman'ın bölgede daha güçlü duruma geldiğini görerek aynı yıl içinde Fâtımîler'den ayrılıp elinde tuttuğu Mağrib-i Aksâ'nın kuzeyinde ve Mağrib-i Evsat'ın geniş bir alanında hutbeyi onun adına okuttu (317/929).

318 (930) yılında oğlu Medyen'i Mağrib-i Aksâ valiliğine tayin ettikten sonra Alenkûr üzerine giderek Benî Sâlih Emirliği'ni ortadan kaldıran Mûsâ, Endülüs Emevîleri'ne sadakatini göstermek amacıyla Fâtımîler'e bağlı kalmayı sürdüren İdrîsî emîrlere karşı seferler düzenledi. Önce Tilimsân Emîri Hasan b. Ebû'l-Ayş'ı oradan çıkardı ve sığındığı Arşgûl adasının fethi için III. Abdurrahman'dan yardım istedi; ancak Endülüs'ten gönderilen gemilerle birlikte gerçekleştirdiği kuşatmadan bir sonuç alamayıp geri döndü (319/931). Bu sırada Sebte (Ceuta) emîri, III. Abdurrahman'a itaat ettiğini açıkladı. Sebte'ye yeni bir vali tayin eden III. Abdurrahman orada kuvvetli bir deniz üssü kurulması için emir verdi. Bölgedeki hâkimiyetini tehdit eden bu gelişmeler üzerine Fâtımî Halifesi Ubeydullah el-Mehdî, Mûsâ'ya karşı Miknâse emîrlerinden Tâhert Valisi Humeyd b. Yesâl kumandasında bir ordu gönderdi, ağır bir hezimete uğrayan Mûsâ, Tesûl'a çekilmek zorunda kaldı. Savaşın ardından Fas'a yönelen Humeyd, Mûsâ'nın oğlu Medyen'in korkudan terkettiği şehri ele geçirdi ve yeni bir vali tayin ettikten sonra İfrîkiye'ye döndü. Bu arada, üç yıldan beri Hacerünnesr Kalesi'nde kuşatma altında tutulan İdrîsîler de cesaretlenerek Mûsâ'nın bıraktığı kuvvetleri püskürtüp bölgeye gelen Fâtımî birliklerine katıldılar ve onların desteğiyle Fas şehri hariç ata-

larına ait toprakların büyük bir bölümünü geri aldılar.

322'de (934) Ubeydullah el-Mehdî'nin vefatı üzerine Fâtımî valisini öldürüp Fas'a hâkim olan Ahmed b. Bekir el-Cüzâmî tarafından çağırılan Mûsâ bölgeyi tekrar Endülüs Emevîleri adına yönetmeye başladı. Ancak ertesi yıl yeni halife Kâim - Biemrilâh'ın gönderdiği ve İdrîsî emîrlerinin desteklediği Meysûr kumandasındaki Fâtımî ordusuyla savaşı göze alamayıp Âlkây Kalesi'ne sığındı; sonra da sahraya kaçmak zorunda kaldı. Bu mağlûbiyet Mûsâ'nın hâkimiyetine ağır bir darbe vurduysa da İbn Haldûn onun Meysûr'un İfrîkiye'ye dönmesinin ardından 325 (937) yılında Tilimsân'ı aldığını ve Mağrib-i Aksâ'da gücünü tekrar arttırdığını söyler (*el-İber*, VI, 178). Ancak Mûsâ'nın elinde bundan sonra sadece Âkersîf (Garsîf) ve Alenkûr şehirlerinin kaldığı rivayetleri de vardır (İbn Ebû Zer', s. 86). Mûsâ Şewal 326'da (Ağustos 938) vefat etti. 328 (940) veya 341'de (952-53) öldüğü de rivayet edilir. Mûsâ'nın hânedanı Yûsuf b. Tâşfin tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar (445/1054) devam etmiştir (*a.g.e.*, a.y.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyân, *el-Muktebes fi târihi'l-Endelüs V* (nşr. P. Chalmeta Gendron - F. Corriente), Madrid 1979, s. 114-119, 257, 261, 290-298, 312-313, 371-374, 413-417; Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 748, 773, 808-812, 828; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 199-202, 204-205, 212-214; İbn Ebû Zer', *el-Entisü'l-muğrib* (nşr. C. J. Tornberg), Rabat 1973, s. 83-87; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî - M. İbrâhîm el-Kettânî), Dârülbeyzâ 1964, s. 216-217; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 39-40; VI, 134-137, 178; İdrîs İmâdüddin, *Târîhu'l-hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn bi'l-Mağrib: el-Kısmü'l-hâş min kitâbi 'Uyûni'l-aḥbâr* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1985, s. 232, 263; Selâvî, *el-İstikşâ*, I, 182-191; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *el-Mağribü'l-kebir*, Beyrut 1981, II, 611-618; Hasan İbrâhîm, *İslâm Tarihi*, IV, 71-73; J. D. Latham, "Mûsâ b. Abi'l-Âfiya", *El'* (İng.), VII, 641-642.

İBRÂHİM HAREKÂT

MÛSÂ el-HÂDÎ

(bk. HÂDÎ-İLELHAK).

MÛSÂ İZNIKÎ

(ö. 838/1434-35 [?])

Osmanlı âlimi.

Künyesi Ebû'l-Fazl, babasının adı Hacı Hüseyin, dedesinin adı İsdâ'dır. Eserlerindeki İznikî nisbesinden ve ilişkide bulunduğu âlimlerle devlet adamlarından hare-

ketle İznik'te doğduğu, eğitimini burada tamamladığı ve ilmî faaliyetlerini Bursa çevresinde yürüttüğü söylenebilir. Rûmî ve Sûfî nisbeleriyle de anılmıştır. Aralarında Çandarlı İbrâhîm Paşazâde Mehmed, Timurtaş Paşazâde Umur Bey ve Emîr Sultan'ın yer aldığı bazı devlet adamlarından ilgi görmüştür. Mûsâ İznikî'nin vefat tarihi kaynaklarda 833 (1430), 838 olarak ve 850 civarı (1446) şeklinde verilmektedir. *Enfesü'l-cevâhir* adlı eserinin müellif hatı sayılan nüshasında kitabın 838 (1434-35) yılında telif edildiğine dair bilgi dikkate alındığında ölüm tarihinin en erken 838 (1434-35) olabileceği anlaşılır (Özdemir, s. 12, 21). Kabri İznik'te bulunmakla birlikte yeri bilinmemektedir. Mûsâ İznikî'nin eserleri kendisinin tasavvufî bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Onun Türkçe'nin bir ilim dili olması için çalışanlar arasında önemli bir yeri vardır.

Eserleri. A) Telif Eserleri. 1. Münebbî-hü'r-râkûdîn. Tasavvuf ve ahlâka dair olan eser sade bir Türkçe ile yazılmış olup *Tarama Sözlüğü* için taranan eserler arasında yer almış ve Türk Dil Kurumu'nun 70. kuruluş yıl dönümü anısına Paşa Yavuzarslan'ın tahkikiyle neşredilmiştir (I-II, Ankara 2002). **2. Kitâbü'l-Mi'râc.** Süleymaniye Kütüphanesi'nde nüshaları olan bu Arapça eser (Denizli, nr. 316/2; Yazma Başlıklar, nr. 1277/3) Hikmet Özdemir tarafından *Mi'râc* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1984).

B) Tercümeleleri. 1. Terceme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys. Ebü'l-Leys es-Semerkanî'nin *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Kerîm* adlı eserinin tercümesidir. İznikî'nin böyle bir tercümesinin olduğu kabul edilmekteyse de kütüphanelerde ona nisbetle yer alan nüshaların (bu nüshalar için bk. Özdemir, s. 75-97) hemen tamamının Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu ileri sürülmüştür (Ertaylan, s. 146; Demir, s. 477). Diğer taraftan bazı nüshaları inceleyerek *Terceme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys* ile *Enfesü'l-cevâhir*'in aynı eser olduğunu söyleyen müellifler de vardır (Hüsnü, III [1935], s. 180 vd.). Mûsâ İznikî'ye nisbetle *Ebü'l-Leys es-Semerkanî Tefsirinin Tercümesi* adıyla tıpkıbasım olarak yayımlanan nüshanın da (I-II, İstanbul 1983) ona aidiyeti şüphelidir. Mehmet Karadeniz bu eseri sadeleştirerek *Tefsîrü'l-Kur'ân* ismiyle neşretmiştir (I-VI, İstanbul 1993). **2. Enfesü'l-cevâhir.** Ali b. Muhammed el-Hâzin'in *Lübâbü't-te'vîl fi me'ânî't-tenzil* adlı tefsirinin tercümesidir. Hikmet Özdemir'e göre *Enfesü'l-cevâhir*, Ebü'l-Leys es-Semerkanî ile Hâ-